

9 788055 712956

ISBN 978-80-557-1295-6

Martina Kubealaková

Literatúra dlhého stredoveku na území dnešného Slovenska I

umb
UNIVERZITA
MATEJA BELA
V BANSKEJ BYSTRICI

BELIANUM

Literatúra dlhého stredoveku na území dnešného Slovenska I

vysokoškolská učebnica
k staršej slovenskej literatúre

Martina Kubealaková

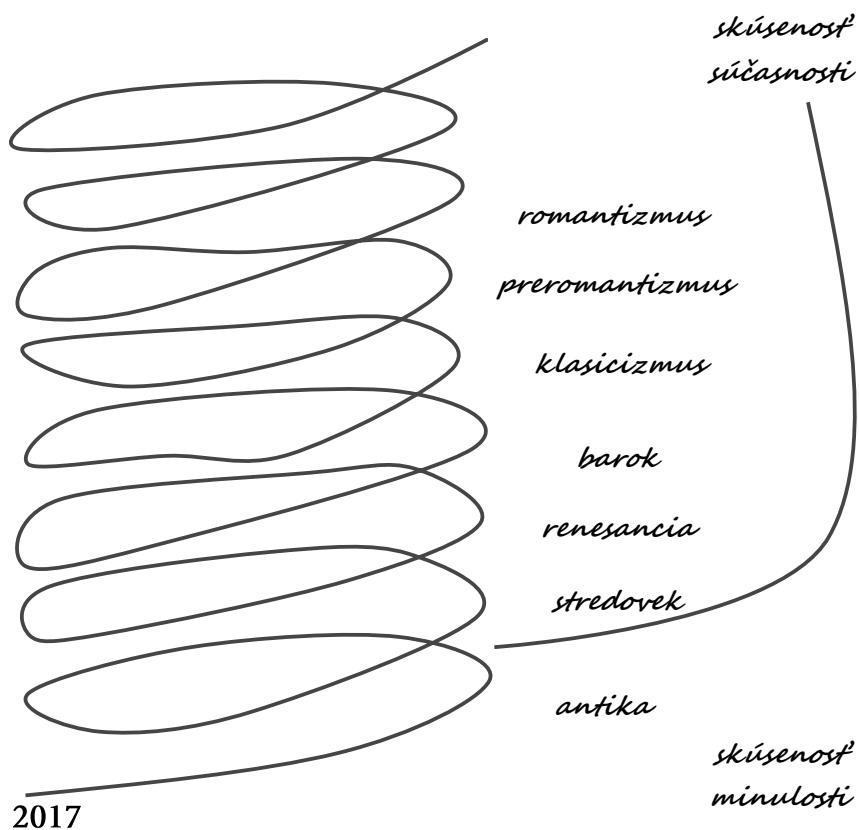
2017

Literatúra dlhého stredoveku na území dnešného Slovenska I

Vysokoškolská učebnica
k staršej slovenskej literatúre

Martina Kubealaková

© Martina Kubealaková

Literatúra dlhého stredoveku na území dnešného Slovenska I

Vysokoškolská učebnica k staršej slovenskej literatúre

1. vyd. – Banská Bystrica : Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela
v Banskej Bystrici, 2017. – 145 s. ISBN 978-80-557-1295-6

Recenzovali:

doc. PhDr. Erika Brtáňová, CSc.

prof. PaedDr. Martin GOLEMA, PhD.

Mgr. Aňa Ostrihoňová, PhD.

Kresba na obálke:

© Dominik Storoška

Obálka:

Mgr. art. Zuzana Ceglédýová

Vydavateľ:

Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela
v Banskej Bystrici

Edícia:

Filozofická fakulta

ISBN 978-80-557-1295-6

EAN 9788055712956

*S úprimným poďakovaním
Zuzane Hurtaľovej a Martinovi Golemovi*

„K čomu sa kedysi ľudia len občas dostali cez hudbu,
je náš každodenný život.
To, čo považovali za nedosiahnuteľné a absolútne,
my vnímame ako samozrejmosť.
A napriek tomu tými ľuďmi pohrdame;
vieme, čo dlžíme ich snom,
vieme, že by sme neboli ničím bez zmesi bolesti a radosti, ktorá tvorila
ich dejiny,
vieme, že keď sa zrážali s temnotou a prekonávali nenávisť a strach,
keď krok za krokom písali svoje dejiny,
nosili v sebe náš obraz.“

Michel Houellebecq
Elementárne častice (1998; 2017)

„Naučíte sa čítať v príbehu dejín, aby ste zistili, akú krátku životnosť majú ideológie, ako sa zdanlivo neodolateľné a presvedčivé myšlienky zo dňa na deň dokážu rozplynúť. Naučíte sa čítať literatúru, v ktorej ľudia opisujú ľudí, aby ste pochopili, ako sa vyvíjame, ako sa vyvíjajú spoločnosti. Literatúra je odvetvím antropológie, odvetvím histórie; a zabezpečíme, aby ste vedeli, ako posúdiť myšlienky z hľadiska dlhodobej ľudskej pamäti. Pretože história a literatúra sú odvetviami pamäti ľudstva, zaznamenananej pamäti.“

Doris Lessingová

Väzenia, v ktorých sme sa rozhodli žiť (1985; 2017)

„Opravdu nevím, Pepíčku, k čemu ti v živote bude to, co se nyní ve škole učíme. Mohu ti však zodpovědně sdělit, že když se to nenaučíš a když to umět nebudeš, nebude ti to k ničemu. Jinými slovy: cokoliv se naučíme, může se nám v životě hodit, a to, co se nenaučíme (ve škole nebo kdekoliv jinde), nám může v důležitých okamžicích citelně chybět. Čím více toho známe a umíme, tím více možností a příležitostí se nám v životě otevírá, tím širší uplatnění můžeme mít. To, že něco potřebujeme umět a neumíme to, můžeme zjistit poměrně pozdě, v době, kdy už není náprava možná, kdy už se prohospodařený čas získat nedá...“

Jindřich Bečvář

K čemu mi to bude? aneb Milý Pepíčku... (2010)

Obsah

Predhovor	
Dôležitý úvod	9
I. INTERPRETÁCIA A POETIKA	14
Niečo o interpretácii	14
Niečo o poetike a probléme periodizácie	27
II. STARŠIA SLOVENSKÁ LITERATÚRA	31
Stredovek	31
Stredoveká literatúra	31
Pojem stredovek	33
Kontextové špecifiká staršej (nielen) slovenskej literatúry	44
Poetika stredovekej literatúry	47
Dynamika stredovekej literatúry	59
Krátko o kultúre cirkvi, dvora a mesta	63
Humanizmus a renesancia	70
Humanistická a renesančná literatúra	70
Pojem humanizmus	73
Pojem renesancia	76
Pojem renesančný humanizmus	78
Predurčenie krízy alebo limity humanizmu	82
Na margo reformácie	94
Na margo latinského stredoveku	
a niečo o latinskom humanizme v kultúre a literatúre Slovenska	97
Krátko o manierizme	99
Poetika renesančného humanizmu	101
Barok	105
Baroková literatúra	105
Pojem barok	107
Kríza, chaos, pochmúrnosť – živná pôda barokových antitéz	108
Poetika barokovej literatúry	110
Krátko o rokoku, anakreontike a epikureizme	121
Nezáver a trochu aj o seminárnej práci	124
Literatúra	136

Predhovor

Cieľom vysokoškolskej učebnice *Literatúra dlhého stredoveku na území dnešného Slovenska I* je ponúknuť študentom a študentkám slovenského jazyka a literatúry taký prehľad o obdobiach stredoveku, humanizmu, renesancie a baroka, ktorý by rozvíjal ich myslenie smerom k uvažovaniu o problémovosti a nejednoznačnosti predkladaných faktov, k chápaniu potreby ich kritického prehodnocovania, k reflexii nielen literárneho vývoja ako vývoja diferencovaného, viacvrstvového, neraz vnútorne protirečivého, rozhodne nie schematického a polarizovaného (tma – svetlo, zlé – dobré), založeného na izolovanosti. Cieľom je priblížiť vzdialené obdobia, poukázať na ich neustálu prítomnosť v našej podstate, predstaviť ich ako stupne vývinu spoločnosti a kultúrnosti, ktorým porozumenie môže byť nápomocné porozumeniu súčasnému životu. Vysokoškolská učebnica k staršej slovenskej literatúre nemá ambíciu podať problematiku vyčerpávajúco, ale poukázať na hlavné významové kontexty, ktoré sa z dnešného pohľadu na predmetné obdobia vytrácajú, a preto zjednodušujú poznanie o stredoveku, renesancii, humanizme či baroku a ich literárnej kultúre. Učebnica je doplnená poznámkovým registrom, ktorý odkazuje na relevantné sekundárne zdroje tých, ktorí majú záujem prehĺbiť si vedomosti o naznačenej problematike.

Rímska číslica jeden v názve učebnice signalizuje, že termínom dlhý stredovek označujeme v zhode so Jacquesom Le Goffom obdobie až do polovice 19. storočia (vrátane epochy klasicizmu, osvietenstva a preromantizmu). Týmto obdobiam v slovenskej literatúre sa plánujeme venovať v pokračovaní učebnice (rímska číslica dva). Obe učebnice budú pracovať s kľúčovými pojmami označujúcimi vývin slovenskej literatúry, ku konkrétnym literárnym textom budú odkazovať len sporadicky preto, ako je uvedené v *Dôležitom úvode*, že sú chápané v úzkej spojitosti s *Dejinami slovenskej literatúry* Stanislava Šmatláka (2007).

Dôležitý úvod

Stredovek, renesancia, humanizmus, barok, interpretácia a poetika je šesť kľúčových pojmov, ktoré si v periodizácii vývinu slovenskej literatúry spojíme s jej ranou etapou. Hoci ide prakticky o tisícročie, je zaužívané epochu 9. až 18. storočia označovať ako obdobie staršej slovenskej literatúry¹, ktoré sa vnútorne diferencuje a viaže k sebe ďalšie špecifické pojmy. V tejto vysokoškolskej učebnici sa nepokúsime podať vyčerpávajúci prehľad, s encyklopedickou dôkladnosťou to už urobil profesor Jozef Minárik v „dejnej trilógii“ *Stredoveká literatúra* (Bratislava, 1977), *Renesančná a humanistická literatúra* (Bratislava, 1985), *Baroková literatúra* (Bratislava, 1984), zhrnutej v *Dejinách staršej slovenskej literatúry 1* (Bratislava, 1985), ktorú možno dodnes chápať ako najsystematickejší príspevok k dejinám staršej slovenskej literatúry. Jej cieľom je opätovne postaviť do centra kľúčové pojmy stredovek, renesancia, humanizmus a barok, ktoré, ako sa ukazuje praxou, sa síce stali bežnými v jazyku (nielen) nášho študentstva, no strácajú svoju mnohohrstvovosť a tým aj vnútornú komplikovanosť. Treba však upozorniť, že ani v tomto smere nepôjde o komplexný sumár a predovšetkým nepôjde o obnažovanie javov apriórne v historických rámcoch, ale o ukotvenie prostredníctvom pojmu poetika a interpretácia v oblasti literárnej vedy, širšie kultúry, s odkazmi vo forme poznámok pod čiarou presahujúcimi do oblasti histórie, filozofie, antropológie a predovšetkým literárnej vedy.²

¹ V celej učebnici pojmom staršia slovenská literatúra označujeme literatúru stredoveku, humanizmu, renesancie a baroka a pojmom literatúra dlhého stredoveku na Slovensku označujeme literatúru stredoveku, humanizmu, renesancie, baroka, klasicizmu a preromantizmu.

² Bolo by ambiciózne označiť úsilie vymedziť kľúčové pojmy učebnice za snahu o kognitívnu definíciu ich významu, rozhodne je však jej cieľom urobiť bežné školské definície bohatšie, berúc do úvahy širšie významové dimenzie (inšpirujúcou je napríklad štúdia Martina Golemu *Etnolingvistické poznámky k niektorým veľkopôstnym symbolom a postavám u Západných Slovanov* (2017)).

Z toho plynie štruktúra učebnice, ktorá si v prvej kapitole kladie za cieľ vysvetliť pre potreby (vysoko)školskej praxe pojem interpretácia a poetika, bazálne pojmy literárnej teórie vo vzťahu k práci s umeleckým textom. Pokračovať bude vymedzením pojmov stredovek, renesancia, humanizmus a barok, na tradičné vymenovanie znakov jednotlivých literárnych období nadviaže ich hĺbková charakteristika rozvinutá do vysvetlenia vzájomných súvislostí medzi abstrahovanými poetologickými znakmi a do zdôvodnenia vplyvu kultúrnych, ideologických (vo význame filozofických, vplývajúcich na každodennosť), spoločenských a politických kontextov na formovanie literatúry. Cieľom tohto postupu je eliminovať dôsledky zjednodušovania obsahov pojmov a hĺbkových vzťahov, ktoré často vedú k nepresnému, skreslenému, preto nedostatočnému porozumeniu zložitosti a zákonitosti literárneho vývinu. Z toho dôvodu nazrieme aj na periodizačné medzníky a prepojíme ich s konceptom tzv. dlhého stredoveku.

Výsledkom by malo byť také predstavenie a pochopenie kľúčových pojmov, ktoré budú pevným základom chápania hĺbkových kauzálnych vzťahov vývinu staršej slovenskej literatúry tak, ako, vnímajúc ich ako pilier, na nich stavia presnú a precíznu systematizáciu profesor Stanislav Šmatlák v *Dejinách slovenskej literatúry 1 a 2* (Bratislava, 1977; 2002; 2007).

Pri práci s umeleckým textom nielen staršej slovenskej literatúry si môžeme klásť viacero cieľov a uplatniť rôzne postupy – v tomto smere vzbudený záujem môžu naplniť dejiny interpretácie alebo metodológia v literárnej vede. Aj o vývine nazerania na umelecký text ako literárny artefakt či o vývine spôsobov skúmania literárneho textu sa možno prehľadne dočítať napríklad v týchto dielach: *Literárna komunikácia, teória a interpretácia textu, literárne vzdelanie* (Ján Kopál, 1980), *Interpretácia umeleckého textu* (Anton Popovič a kol., 1981), *Analýza literárneho diela* (František Miko, 1987), *Interpretácia a nadinterpretácia* (Umberto Eco, 1995), zborník štúdií *Interpretačné reflexie* (Nitra, 1997), *Interpretace a analýza literárního díla* (Jiří Pěchař, 2002), *Interpretácia umeleckého textu* (René Bílik, 2009), *Interpretácia literárnych textov ako čitateľský stimul* (Ingrid Nosková, 2014), *Recepcia a interpretácia literárneho textu* (Mária

Alabánová, 2015a, 2015b), *Práca s textom v literárnej komunikácii* (Mariana Hrašková, 2015), *Interpretační sémantika* (Tomáš Koblížek, 2015), tiež *Krátký úvod do literární teorie* (Jonathan Culler, 2015), *Démon teórie* (Antoine Compagnon, 2006) a mnohé, mnohé iné.

Za **cieľ práce s textom staršej slovenskej literatúry** si položíme snahu porozumieť jeho zmyslu a významu, pričom nejde o náhodne generované pojmy a bližšie sa im venuje kapitola *Niečo o interpretácii*. Čítaním reprezentatívnych textov staršej slovenskej literatúry budeme dekodovať ich formu, vzťah ich formy k obsahu, ich **pôvodný zmysel** (čo *chcel text povedať*, o čom *vypovedá*, aký *existenciálny pocit odkrýva*, aké *hodnoty zvýznamňuje*, aký *obraz spoločnosti modeluje*... text budeme teda interpretovať), ich **pôvodný význam** (aká *je hodnota textu v kontexte doby a priestoru vzniku*). Prostredníctvom takéhoto čítania sa budeme usilovať porozumieť žánrovej skladbe obdobia (ktoré žánre sú typické a prečo, aké znaky (poetiku) má daný žáner v danom období), porozumieť determinantom odkrytých existenciálnych pocitov (čo a prečo prežívajú lyrické subjekty a postavy, ako je toto prežívanie zobrazené), zdôrazňovaných hodnôt (na aké hodnoty spoločenské, kultúrne, morálne text odkazuje, prečo odkazuje práve na ne, ako na ne odkazuje), obrazu literárneho sveta (aký svet text konštruuje, ako a prečo). Prostredníctvom porovnávania textov jedného žánru v rôznych obdobiach budeme odhaľovať, ako sa žáner menil, vyvíjal a pod vplyvom čoho, prečo. Ako (a či) sa menili zobrazované existenciálne pocity, hodnoty, obraz sveta, či sa menil aj spôsob tohto zobrazovania (forma, básnický jazyk, štýl). Takéto odkrývanie predovšetkým pôvodného zmyslu má viesť ku komplexnejšiemu porozumeniu žánru, znakov (poetík) literárnych diel daného obdobia a zmeny týchto znakov medzi jednotlivými obdobiami, a teda aj k porozumeniu zákonitostí literárneho vývinu v raných fázach kultúrneho vývoja nášho národa, čo je spojené s porozumením širšiemu kultúrnemu, historickému, spoločenskému, sociálnemu, filozofickému kontextu stredovekého, renesančného, humanistického a barokového obdobia na území dnešného Slovenska.

Literatúra ako umenie (uvažujeme preto o beletrii) plní viacero funkcií. Čítame, aby sme sa zabavili, potešili a oddýchli si – funkcia zábavná, rekreačná. Čítanie môže ovplyvňovať naše myslenie a konanie – funkcia pretvárajúca/výchovná. Čítanie nás môže učiť rozlišovať medzi hodnotným, kvalitným a dobrým na jednej strane a nehodnotným, nekvalitným, zlým na strane druhej – funkcia hodnotiaca. Čítanie nás môže učiť rozlišovať medzi pekným a škaredým, môže v nás vyvolávať estetický/umelecký zážitok, rozvíjať našu predstavivosť – funkcia umelecko-estetická.

Doris Lessingová, britská spisovateľka a laureátka Nobelovej ceny za literatúru v roku 2007, z úloh, ktoré plnia spisovatelia a spisovateľky, vyzdvihuje jednu – „poskytujú nám možnosť vidieť sa tak, ako nás vidia iní“. Lessingovej úvahy pokračujú, „dost času venujem premýšľaniu o tom, ako sa budeme javiť ľuďom, čo po nás prídu. Nie je to len kratochvíľa, ale uvážení pokus o posilnenie takzvaného ‚iného oka‘, vďaka ktorému sa dokážeme posúdiť nezainteresovane. Ktokoľvek, kto sa trochu zaujíma o históriu, vie, že zanietené a silné presvedčenie jedného storočia sa zdá tomu ďalšiemu zvyčajne absurdné a zvláštne. *Neexistuje obdobie v dejinách, ktoré vnímame tak, ako ho vnímali ľudia, čo v ňom naozaj žili. To, čo v ktoromkoľvek historickom období prežívame, je výsledkom masových emócií a spoločenských konvencií, od ktorých je takmer nemožné odpútať sa. Často sú týmito masovými emóciami tie, čo pôsobia najšlachetnejšie, najlepšie a najkrajšie. A predsa, po roku, po piatich, po desiatich, po päťdesiatich sa ľudia pýtajú: ‚Ako tomu mohli veriť?‘, pretože sa stane niečo, čo tieto masové emócie zmetie a pochová na smetisko dejín. Aby som použila ‚originálne‘ prirovnanie“ (2017, s. 16; zvýraznila M. K.).*

Lessingová uvažuje v podstate o tom, že čítanie beletrie aj histórie nás môže obohacovať o nové pohľady na svet a človeka a prostredníctvom čítania môžeme lepšie porozumieť aj sebe samým. Táto (seba)poznávací funkcia je pre nás zaujímavá a súvisí s cieľom práce s textom (nielen) staršej slovenskej literatúry. Aj keď Lessingová tvrdí, že „neexistuje obdobie v dejinách, ktoré vnímame tak, ako ho vnímali ľudia, čo v ňom naozaj žili“,

prostredníctvom čítania literatúry sa môžeme pokúsiť o rekonštrukciu minulosti, pretože práve umeleckej literatúre sa pripisuje aj funkcia kultúrnej pamäti.

Interpretáciu ako úsilie porozumieť textu možno rozšíriť na úsilie porozumieť svetu, umenie, ktoré si kladie otázky o zmysle bytia, nám môže pomôcť hodnotovo sa orientovať v sebe aj vo svete.³ Komunikáciou o kultúrnej pamäti si budujeme vzťah k minulosti a povedomie o nej.

³ Zmysel a význam interpretácie nestavíme na protiklade či literatúra rozpráva o svete, alebo rozpráva o literatúre, mimésis vnímame aj ako poznanie (ako o ňom uvažuje napríklad Terence Cave).

Názov: **Literatúra dlhého stredoveku
na území dnešného Slovenska I**

Podnázov: **Vysokoškolská učebnica
k staršej slovenskej literatúre**

Autorka: Martina KUBEALAKOVÁ
Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy
Filozofická fakulta UMB v Banskej Bystrici
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica

Recenzovali: doc. PhDr. Erika Brtáňová, CSc.
prof. PaedDr. Martin GOLEMA, PhD.
Mgr. Aňa Ostrihoňová, PhD.

Technická redakcia: autorka
Jazyková korektúra: autorka
Kresba na obálke: © Dominik Storoška
Obálka: Mgr. art. Zuzana Ceglédyová

Náklad: 100 ks
Rozsah: 145 strán
Vydanie: prvé
Formát: A5
Miesto vydania: Banská Bystrica
Rok vydania: 2017
Vydavateľ: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela
v Banskej Bystrici
Edícia: Filozofická fakulta
Tlač: EQUILIBRIA, s. r. o., Košice

ISBN 978-80-557-1295-6

EAN 9788055712956